

УДК 330.322:330.366:349.6

О. В. Половян,
*канд. екон. наук,
доцент,*

В. В. Стиров,
здобувач,

*Інститут економіки промисловості
НАН України, м. Донецьк*

КОНЦЕПЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Одним із факторів економічного зростання та відновлення природно-ресурсного потенціалу є обсяг і структура інвестицій у відповідні сектори економіки. Інвестиційний процес в Україні характеризується:

1) обмеженістю внутрішніх джерел впровадження інновацій: інвестування в нематеріальні активи не перевищують 4 % капітальних інвестицій [1]; 2) слабкою мотивацією іноземних інвесторів: питома вага прямих

© О. В. Половян, В. В. Стиров, 2010

іноземних інвестицій в економіці України не перевищує в середньому 3 % ВВП (у країнах ЄС — не менше 10 %) [1, 2]; 3) диспропорціональним розподілом інвестиційних ресурсів за регіонами: інвестори віддають перевагу регіонам з розвинутою інфраструктурою та наявністю кваліфікованих трудових ресурсів (27 % іноземних інвестицій зосереджено у м. Київ, 11 % — Дніпропетровській області); 4) низьким рівнем інвестицій природоохоронного спрямування: питома вага у загальному обсязі інвестицій в основний капітал скоротилася до 1,6 % у 2009 р.

Проблемам дослідження особливостей відтворення та ефективності використання інвестиційних

ресурсів, мотивації та економічного стимулювання інвесторів, управління інвестиційною активністю присвячені наукові дослідження І. Бланка [3], Т. Веблена [4], Л. Ерхарда [5], Дж. М. Кейнса [6], В. Ойкена [7]; К. Гофмана [8], М. Лемешева [9], І. Потравного [10], Е. Рюміної [11], О. Балацького [12], О. Векліч [13], Б. Буркинського [14], В. Міщенко [15] та багатьох інших вітчизняних і закордонних вчених. Проте характерні екстенсивні риси практики природокористування в Україні (табл. 1) та незадовільний стан інвестиційного клімату потребують подальших досліджень з підвищення ефективності екологічної інвестиційної політики.

Таблиця 1. Особливості державної політики управління в галузі природокористування в Україні та країнах ЄС

	Країни ЄС	Україна
Ставлення до навколишнього природного середовища	«природні основні фонди»	ресурсна база промислового комплексу
Стратегія розвитку	інноваційна	ресурсна і споживацька
Оцінювання екосистемного потенціалу	інтегральна оцінка	окрема оцінка компонент навколишнього середовища ¹
Принцип управління	басейновий	адміністративно-територіальний, частково басейновий
Об'єкт управління	життєвий цикл сукупного продукту	побічний продукт «кінця труби»
Підхід до природокористування	екосистемний	затратний
Цілісна система управління	національна науково-методологічна та нормативно-правова бази	окремі роз'єднані елементи
Ієрархічність рівнів управління	регламентований розподіл екологічної відповідальності між державою, суспільством і бізнесом (підприємствами)	монополія державного управління, висока централізованість
Пріоритетні інструменти управління	збалансованість адміністративно-контрольних і ринкових інструментів екологічного регулювання та стимулювання	переважання фіскальних інструментів обмежувального характеру

¹ Атмосфери, водного середовища, ґрунту тощо.

Мета роботи полягає у формуванні концепції інвестиційної державної політики, що сприяє поліпшенню галузевої структури економіки, перерозподілу коштів на користь наукоємних галузей та невиробничої сфери, якісній перебудові промислового комплексу України відповідно до принципів сталого розвитку.

Бажане технологічне переобладнання виробництва в бік активізації ощадливого природокористування неможливо без дієвої державної інвестиційної політики у природоохоронній галузі. Її ефективне реформування потребує створення нового концептуального підходу до пріоритетів інвестиційної діяльності.

Підсумовуючи результати проведеного в [5] аналізу сутності понять «інвестиції», «інвестиційна політика» та «сталий розвиток», слід зауважити, що в рамках даного дослідження під узагальненою дефініцією «інвестиційна політика сталого розвитку»

слід розуміти систему підходів і рішень зі здійснення довгострокових капітальних вкладень, які спрямовані на зниження техногенного навантаження на довкілля та підвищення раціональності використання природних ресурсів з метою досягнення балансу соціальних, економічних й екологічних аспектів людської життєдіяльності, що не порушують меж регенеративної здатності природних екосистем.

Виходячи зі складної техногенної та інвестиційно-інноваційної ситуації у природоохоронній галузі України, першочерговою метою подальшого розвитку є подолання циклічної послідовності причинно-наслідкових зв'язків, що поглиблюють економіко-екологічну та соціальну кризи, шляхом створення умов для екологічно-орієнтованого реформування вітчизняного промислового комплексу. Отже, головною метою запропонованої кон-

Інвестиційні проблеми структурної перебудови економіки

цепції є забезпечення виходу з економіко-екологічної кризи і створення умов для реформування і по-

дальшого функціонування промислового комплексу згідно із принципами сталого розвитку (рис. 1).

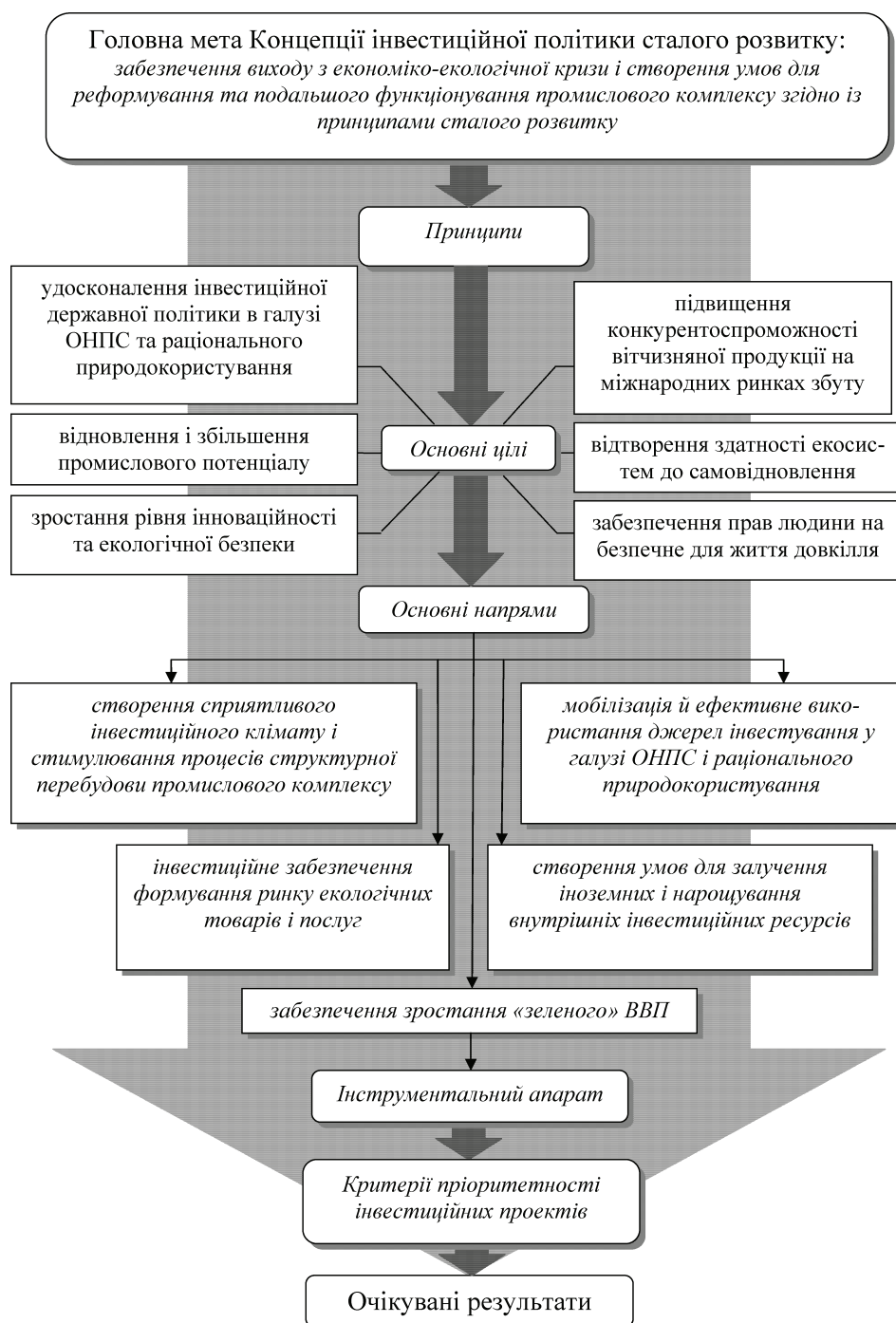

Рис. 1. Концепція інвестиційної політики сталого розвитку

Основні концептуальні принципи передбачають динамічну рівновагу, єдність природокористування та відновлення природних ресурсів, єдність економічних та екологічних інтересів, відтворення мотивів розвитку. До них слід віднести:

рівноцінність та взаємопов'язаність геополітичних, політико-правових, економічних, техно-

логічних, соціокультурних, демографічних, екологічних та інформаційних аспектів життєдіяльності людини;

раціональне використання природних, трудових, виробничих, науково-технічних та інтелектуальних ресурсів;

інноваційність економічного розвитку;

пріоритетність врахування екологічних потреб під час прийняття економічних рішень;

економічну відповідальності за нанесення шкоди навколишньому природному середовищу та здоров'ю населення.

Створення ефективної інвестиційної політики сталого розвитку — складний і тривалий у часі процес, що складатиметься з низки другорядних цілей, поступове досягнення яких полегшуватиме процес реалізації головної мети — подолання прямого зв'язку між економічним зростанням і поглибленням екологічної та соціальної криз. Для поетапного досягнення поставлених задач необхідно визначити пріоритетні напрями, на яких доцільно зосереджувати інвестиційну діяльність. Критерії відбору та спрямованість інвестиційних проектів мають спиратися на дослідження:

1) основних тенденцій і процесів, що входять у сферу економічних, соціальних та екологічних інтересів країни (аналіз оточення; аналіз власних сильних і слабких сторін, внутрішніх можливостей і загроз для подальшого розвитку);

2) результатів прогнозування майбутнього становища зовнішнього і внутрішнього середовища країни й оцінка коротко- та довгострокових результатів змін за інерційним і активним сценаріями розвитку.

Виходячи з переліку найбільш гострих екологічних проблем, що уповільнюють економічний розвиток держави і створюють загрозу для добробуту населення України та передумов їх подолання (табл. 2), пріоритетні напрями ефективної інвестиційної політики можна сформулювати як:

Таблиця 2. Перелік гострих екологічних проблем та передумови для їх подолання

Екологічна проблема	Передумови для її подолання	
1	2	
Високий рівень техногенного навантаження на навколишнє природне середовище: утворення забруднюючих речовин, що надходять у довкілля з викидами та скидами зворотних газів і стічних вод; накопичення промислових і побутових відходів.	Промисловий потенціал	наявність розвинутого багатогалузевого промислового комплексу та інтегрованих промислових структур
		висока конкурентоздатність підприємств
		розвинена транспортно-інформаційна інфраструктура
		широкий спектр надання телекомунікаційних і поштових послуг
Значний рівень фізичного зношення та морального старіння обладнання та технологічних схем, що використовуються в сучасному виробництві.	Науковий потенціал	розгалужена система науково-дослідних інститутів різних профілів, університетів вишого ступеня акредитації
		наявність наукових установ і наукових шкіл із високим кадровим потенціалом і дослідницькою базою
Техногенне перетворення та знищення природних ландшафтів і акваторій.	Природний потенціал	наявність природно-рекреаційного та історико-культурного потенціалу для розвитку туризму і культури
Висока енергоємність і ресурсоємність виробничих процесів більшості галузей промисловості.		сприятливі кліматичні умови для впровадження вітроенергетики як альтернативного джерела енергії
Розповсюдження процесів ерозії, заболочення та засолення земель.		комплексна мінерально-сировинна база
Низька інвестиційна привабливість природоохоронних процесів.	Інвестиційний потенціал	90 % земельного фонду представлена родючими землями (грунти чорноземного типу)
Орієнтування на малоефективні, найменш витратні технології уловлювання забруднюючих речовин.		збільшення обсягів іноземних і капітальних інвестицій в економіку України
		розгалужена мережа банків і банківських установ, розширення ресурсної бази та посилення конкуренції на ринку банківських послуг
		розвинені міжрегіональні та міждержавні зв'язки

1) створення сприятливого інвестиційного клімату та стимулювання процесів структурної перебудови промислового комплексу України. Підставами для цього є:

а) формування загальнодержавної та регіональних інфраструктур залучення інвестицій: агентств із залучення інвестицій, бюро з обслуговування інвесторів, інформаційних і консультаційних центрів тощо;

б) створення умов для спрямування інвестиційних коштів у високотехнологічні сфери виробництва;
в) стимулювання створення підприємствами та організаціями власних систем екологічного управління відповідно до міжнародних і національних стандартів;

2) інвестиційне забезпечення формування ринку екологічних товарів і послуг. Для цього необхідно:

а) введення пільгового режиму інвестиційної діяльності, тобто надання податкових, митних, кредитних та інших пільг для суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють інвестиційні проекти у сфері:

збирання, оброблення, утилізації та видалення відходів;

впровадження ресурсозаощаджуючих технологій виробництва існуючих видів продукції;

впровадження енергозберігаючих технологій; розробки високоефективних інноваційних типів очисного обладнання;

розробки і впровадження інноваційних видів продукції;

б) цільове спрямування видатків на природоохоронну діяльність з державного бюджету (державних інвестицій) в обсязі, не меншому ніж надходження коштів від: зборів за спеціальне використання природних ресурсів; зборів за забруднення навколишнього середовища; штрафів за порушення природоохоронного законодавства; відшкодування збитків нанесених природному середовищу внаслідок господарчої діяльності;

3) мобілізація та ефективне використання всіх джерел інвестування в галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів:

а) створення мережі регіональних фондів підтримки інноваційної діяльності, яка спрямована на підвищення екологічної безпеки виробництва;

б) конкурсний відбір пріоритетних інноваційних проектів з позицій отримання максимального позитивного сукупного економічного, соціального і природоохоронного ефекту;

в) впровадження набору критеріїв відбору (кількісних індикаторів) та оцінки ефективності та перспективності інвестиційних проектів;

г) матеріальне та моральне заохочення ініціатив працівників і співробітників у сфері інноваційної діяльності;

4) створення умов для залучення іноземних і нарощування внутрішніх інвестиційних ресурсів:

а) надання правової, організаційної та кадрової підтримки перспективним інноваційним проектам;

б) забезпечення ефективного кредитно-гарантійного механізму залучення іноземних кредитних ресурсів;

в) встановлення пільгових умов щодо залучення іноземних кредитних ресурсів, спрямованих на реалізацію природоохоронних проектів;

5) забезпечення зростання «зеленого» внутрішнього валового продукту:

а) розробка та затвердження єдиної національної методики розрахунку економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища;

б) інвентаризація та аналіз собівартості існуючих технологій уловлювання та утилізації забруднюючих речовин;

в) введення системи національного обліку для розрахунку «зеленого» ВВП, який має враховувати вартісні показники витрат природних ресурсів і деградації навколишнього природного середовища;

г) розроблення та впровадження програм інвестування пріоритетних проектів щодо зменшення собівартості робіт з очищення та утилізації забруднюючих речовин.

Для своєчасної оцінки ефективності обраного набору заходів та його відповідності змінюваним обставинам зовнішнього оточення необхідно формулювання низки критеріїв, що мають відображати очікувані результати впровадження інвестиційної політики сталого розвитку. Вибрані в межах кожного напряму практичні заходи мають відповідати наступним ознакам:

інноваційності — відмова від технологічних рішень «кінця труби» на користь «запобіжних заходів» (впровадження ресурсозберігаючих технологій і технологій замкнутого циклу);

екологічної доцільності — гарантоване зменшення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище;

економічної раціональності — досягнення максимального природоохоронного ефекту при мінімальних грошових витратах;

інвестиційної привабливості — посилення зацікавленості потенційних інвесторів і підвищення конкурентоспроможності продукції;

прибутковості у довгостроковій перспективі — отримання позитивного економічного або соціального ефекту від впровадження природоохоронного заходу в довгостроковій перспективі має перевищувати витрати на його впровадження.

Створення ефективної інвестиційної політики сталого розвитку та її успішної реалізації на практиці неможливо без удосконалення та розширення інструментального апарату залучення грошових коштів до природоохоронної сфери. За цільовим призначенням розрізняють наступні економічні інструменти активізації інвестиційних процесів:

1) акумулювання грошових ресурсів у межах бюджетів усіх рівнів:

збори за використання природних ресурсів — грошовий еквівалент обсягу вилучених природних ресурсів з екосистем або погіршення їх якості внаслідок експлуатації даних ресурсів у промислових обсягах;

збори за забруднення навколишнього природного середовища — грошовий еквівалент негативних екологічних ефектів, викликаних надходженням у довкілля шкідливих речовин, розміщенням відходів, шумовим і радіологічним забрудненням;

штрафи за екологічні порушення — економічні санкції, що покладаються на порушників норм природокористування, передбачених чинним законодавством;

компенсаційні виплати збитку, заподіяного забрудненням навколишнього середовища;

2) зменшення фінансових і екологічних ризиків виробничо-господарської діяльності:

надання гарантій інвесторам відносно екологічної позики;

внесення екологічної застави на спеціальний рахунок власника природного об'єкту у розмірі потенційного екологічного збитку, який може мати місце у процесі його використання;

3) створення додаткових джерел фінансування: екологічна боргова конверсія — обмін боргових зобов'язань між боржником, екологічним інвестором і кредитним банком (продавцем боргу) на виконання боржником природоохоронних заходів із гарантованого зменшення техногенного навантаження;

екологічне страхування фінансової відповідальності об'єктів підвищеної екологічної небезпеки та майнових інтересів страхувальників, що виникають у результаті забруднення навколишнього природного середовища;

введення екологічного податку на продукцію, яка на одному з етапів життєвого циклу завдає шкоди навколишньому природному середовищу або здоров'ю населення;

платежі цивільної екологічної відповідальності — передбачають відшкодування екологічного збитку громадянам, що мешкають на екологічно забруднених територіях;

прискорена амортизація основних фондів природоохоронного значення — прискорене перенесення вартості засобів виробництва на товари (послуги), що виробляються, за рахунок підвищення норм амортизаційних відрахувань;

4) стимулювання екологічно-лояльної лінії поведінки, лобіювання екологічно чистої продукції, природозберігаючих технологій та екологічного менеджменту:

екологічні податкові пільги — повне або часткове звільнення від оподаткування прибутків юридичних або фізичних осіб, отриманих в результаті природоохоронної діяльності;

екологічні кредитні пільги — здешевлення кредитів комерційних банків, отриманих для впровадження природоохоронних заходів;

екологічна декларація продукції — передбачає інформування споживачів про екологічні особливості продукції на всіх стадіях виробничого циклу (включаючи стадію перетворення у відходи споживання);

екологічна сертифікація продукції — підтверджує відповідність виробленої продукції вимогам екологічних стандартів;

екологічна реклама — інформування споживачів про наявність екологічно чистої продукції на ринках і створення привабливого іміджу для підприємств-виробників.

З метою забезпечення зворотного зв'язку, уточнення та реалізації засад інвестиційної політики сталого розвитку доцільно встановлення кількісних індикаторів ефективності кожного інвестиційного проекту. Подібні показники використовуються для оцінки наближення одержуваних результатів до бажаного (запланованого) рівня. Для кожного етапу реалізації інвестиційної політики сталого розвитку має бути встановлений власний набір індикаторів ефективності¹. Враховуючи ієрархічність і поступовість досягнення другорядних завдань, індикатори, що запізнюються, виступатимуть як випереджаючі індикатори для реалізації наступної мети.

Висновки. Реалізація концептуальних засад інвестиційної політики сталого розвитку на соціально-економічному просторі України дозволить:

1) подолати циклічний взаємозв'язок між екстенсивним економічним зростанням, погіршенням стану навколишнього природного середовища, зростанням захворюваності населення, зменшенням продуктивності праці та одночасним поглибленням соціально-економічної та екологічної криз;

2) зменшити техногенне навантаження на довкілля та відновити якість природних систем до безпечного для здоров'я та життя людини рівня;

3) створити передумови для подальшого інтенсивного (інноваційного) економічного розвитку країни;

4) упровадити дієву систему ринкових механізмів стимулювання ощадливого природокористування;

5) підвищити інвестиційну привабливість вітчизняного промислового комплексу для іноземних інвесторів;

6) усунути ризик погіршення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, як екологічно брудних, на світових ринках.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Державний комітет статистики України. — Київ : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. — 566 с.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» від 21 липня 2006 р. № 1001 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 30. — Ст. 2132.

¹ Розрізняють випереджаючі або нефінансові індикатори ефективності (*leading indicators*) та індикатори ефективності, що запізнюються (*lagging indicators*).

3. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент : учеб. пособ. / И. А. Бланк. — М. : Изд-во «Эльга Ника-Центр», 2001. — 552 с.
4. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен ; пер. с англ., вступит. статья С. Т. Сорокиной ; общая ред. В. В. Мотылева. — М. : Прогресс, 1984. — 367 с.
5. Эрхард Л. Благополучие для всех / Л. Эрхард. — М. : Дело, 2001. — 352 с.
6. Скидельски Р. Джон Мейнард Кейнс. 1883—1946. Экономист, философ, государственный деятель (в 2 т.) / Р. Скидельски ; пер. с англ. — М. : Московская школа политических исследований, 2005. — 1600 с.
7. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен. — М. : Прогресс, 1996. — 364 с.
8. Гофман К. Г. Экономический механизм природопользования в условиях перехода к рыночной экономике / К. Г. Гофман // Экономика и математические методы. — 1991. — Т. 27. — Вып. 2. — С. 315—321.
9. Лемешев М. Я. Региональное природопользование: на пути к гармонии / М. Я. Лемешев, Н. В. Чепурных, Н. П. Юрина. — М. : Мысль, 1986. — 262 с.
10. Экономика и организация природопользования / Н. Н. Лукьянчиков, И. М. Потравный. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. — 591 с.
11. Рюмина Е. В. Ущерб от экологических нарушений: больше вопросов, чем ответов / Е. В. Рюмина // Экономика природопользования. — 2004. — № 4. — С. 55—65.
12. Веклич О. Формування економічного механізму сталого розвитку України / О. Веклич // Вісник НАН України. — 2000. — № 2. — С. 3—16.
13. Балацкий О. Ф. Экономика и качество окружающей природной среды / О. Ф. Балацкий, Л. Г. Мельник, А. Ф. Яковлев. — Л. : Гидрометеиздат, 1984. — 190 с.
14. Буркинский Б. В. Экологизация политики регионального развития : моногр. / Б. В. Буркинский, Н. Г. Ковалева. — Одесса : Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2002. — 328 с.
15. Міщенко В. С. Природноресурсні платежі в доходах бюджету. Шляхи вдосконалення / В. С. Міщенко, Я. В. Коваль, М. А. Хвесик, О. А. Кучер // Фінанси України. — 2007. — № 12. — С. 27—37.
16. Половян А. В. Понятие и особенности инвестиционной политики в рамках реализации принципов устойчивого развития / А. В. Половян, М. Ю. Тарасова, В. В. Стыров // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. — Донецк : ДонНУ, 2009. — С. 687—695.

Подано до редакції 14.10.2010р.